

nen s. 463) tosin mainitaan tämä artikkeli kirjallisuusluettelossa, mutta ei mitään sen sisällöstä. Samaan indoeurooppalaiseen suuntaan *kymmen*-sanaa käsitellessään on tosin viitannut jo v. 1983 Kaisa Häkkinen (1983: 190–191), joka toistaa sen kymmenen vuotta myöhemmin (Häkkinen 1993: 9) ilmeisesti Sköldin artikkelia tuntematta. László Honti on sen sijaan ottanut kantaa Sköldin etymologiaan. Hänen mukaansa hypoteesia voidaan pitää sekä kronologian että äänneseikkojen puolesta vääränä (Honti 1990: 102–103). Myöhemmin Honti (1993: 123) on esittänyt fonologian osalta perustelun: Sköldin esittämä paralleelitapaus sm. *pehtori* < ruots. *inspektor* ei riitä tukemaan ensimmäisen tavun pois putoamista lainattaessa. Tähän voisi kuitenkin huomauttaa, että vastaavanlaisia tapauksia on myös esim. suomen kielen venäläisissä lainasanoissa, joissa venäjän painoton prefiksi on joissakin tapauksissa vastineetta (ks. Plöger 1973: 299), ja myös germaanisissa lainoissa näyttäisi olevan ainakin muutamia sellaisia, esim. Koivulehdon äskettäin esittämä *lanko* ~ germ. **ga-langa-* (Koivulehto 1994, erityisesti s. 13–14). Huolimatta tästä Hontin jyrkästä tuomiosta on Sköldin esittämä *kymmen(en)*-sanana laina-alkuperä mielestäni varteen otettava ainakin siihen saakka, kunnes sanalle esitetään parempi etymologia.

Tryggve Sköld kuuluu niihin yhä harveneviin tutkijapolviin, joille laaja-alaisuus on ollut lähes itsestäänselvyys. Kun tähän lisätään vielä Sköldille ominainen ennakkoluulottomuus, tulokset ovat selvästi uusia teitä etsiviä. Meillä on kaikki syy olla kiittollisia tästä juhlakirjasta sekä päiväsankarille itselleen että kirjan toimittajille. Samalla osoitan kiitokset professori Tryggve Sköldille hänen tähänastisesta panoksestaan kielitieteelle ja toivotan emeritusprofessorille vielä monia energisiä ja terveitä vuosia sanojen parissa. Toivottavasti saamme aikanaan lukea niiden tuloksista.

SIRKKA-LIISA HAHMO

LÄHTEET

- COLLINDER, BJÖRN 1967: Die indouralische Sprachvergleichung und die Laryngaltheorie. – Sprache 13 s. 174–175.
- HÄKKINEN, KAISA 1983: Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa. Turku.
- 1993: Suomen lukusanojen historiaa. – Sananjalka 35 s. 7–22.
- HONTI, LÁSZLÓ 1990: Die Bezeichnung der 10 und ihrer Vielfachen in den uralischen Sprachen. – Linguistica Uralica 26 s. 99–108.
- 1993: Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. Budapest.
- KOIVULEHTO, JORMA 1991: Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 566. Band. Wien.
- 1994: Kuuluvatko *lanko* ja *lanka* yhteen? – Virittäjä 98 s. 3–24.
- PLÖGER, ANGELA 1973: Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache. Wiesbaden.
- SKES I–VI = Y. H. Toivonen et al., Suomen kielen etymologinen sanakirja. Helsinki 1955–1978.
- SSA I = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. I: A–K. Helsinki 1992.

Tammelassa kuultua

PEKKA LEHTIMÄKI *Tammelan murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 11. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 512. SKS, Helsinki 1989. 404 s. ISBN 951-717-585-X.

Vaikka Kotiseudun murrekirjoja -sarjan eri osat muistuttavat paljon toisiaan, niiden välillä on erojakin. Sarjan 11:ntenä ilmestynyt Tammelan murrekirja poikkeaa edeltäjistään siinä, että kirjan toimittaja Pekka

Lehtimäki antaa puheenvuoron kaikille 38 tammelalaiselle, joiden kerrontaa on tallennettu Suomen kielen nauhoitearkistoon. Aiempiin nidoksiinhan kertojia on otettu mukaan valikoiden. Esimerkiksi Viljakkan murrekirjaan (Virtaranta 1983) on kelpuutettu vain viisi parasta.

Tammelan murrekirja jakautuu kolmeen jaksoon. Ensimmäisessä jaksossa esitellään 35 kertojaa kylittäisessä järjestyksessä. Kunkin puheesta saadaan suhteellisen lyhyt näyte. Toisessa jaksossa esiintyy kertojien eliitti: Otto Hakala, Veera Kulmala ja Kustaa Kuusela. Kirjan päättää katsaus Tammelan murteeseen.

Kunkin kertojan elämäkertatietojen jälkeen ja ennen varsinaista murrenäytettä kirjan toimittaja luo katsauksen nauhoitteiden sisällön tärkeimpiin kohtiin eli referoi sitä, mitä kertojat ovat nauhoihin puhuneet. Tähän tapaan:

Entisajan ruokakomennosta Olga sanoi, että *sitä syätiim mitä saatiin*. Silakoita oli kuitenkin tapana ostaa Forssan torilta *nelikokaupalla*. Isoissa erissä ostettuna kalat pysyivät myös hyvinä *omasa laukasaas*. Oksjärvestä saatiin varsinkin särkiä, ja *sillon tuli niin ääreestin niitä kun oli se kutuaika*. Mutta, kuten Olga sanoi, *kyllä se talviselti oli* (liha pääruoka). Verestä tehtiin mm. *veripalttua*. Siitä Olga sanoi, että *se oj ja* (= myös) *semmosta niin kovir ruakasta ja hyvää*. Ainakin miehille oli tehtävä ateria kolmesti päivässä, ensimmäinen heti aamuksi, kun ne *hevosijjees kans* meni työhön. (S. 75.)

Toimittaja on ottanut ison urakan suorittaakseen, kun hän on päättänyt referoida kaiken Tammelan 54 nauhatuntiin sisältyvän. Työ on tehty huolellisesti ja referaatit on sujuvasti laadittu. Kirjan ensimmäisessä jaksossa usein vain on käynyt niin, että referaatti on pitempi kuin itse murrenäyte. Esimerkiksi Aukusti Juhalan puheen referaatti (s. 32–36) on viiden sivun pituinen, mutta murrenäytettä on vain vajaa sivu. Kuvittelisi, että Kotiseudun murrekirjoja -sarjan tehtävänä olisi tarjota lukijalle haastattelujen puhetta sellaisena kuin se esiintyy nauhoissa, lyhentämättömänä ja ilman kom-

mentteja. Ei kai nauhoitearkiston sisällön kuvaaminen voi olla kirjan päätarkoitus!

Toisessa jaksossa, joka sisältää kolmen parhaan kertojan puhetta, suhde on toivotunlainen, eli näyte on referaattia huomattavasti laajempi. Outoa on kuitenkin se, että referaatti koskee samoja nauhoitteita, jotka ovat kirjassa murrenäytteenä. Lukija kohtaa siis samat asiat ja samat repliikkien katkelmat uudelleen siirryttyään referaattiosasta murrenäytteen puolelle.

Kirjassa on muunkinlaista toistoa. Jos lukee tekstiä järjestyksessä, huomaa ennen pitkää, että tietyt aihealat kertautuvat tämän tästä. Vika ei ole niinkään tekijän kuin nauhoitteiden ja nauhoittajien. Toimittajan tapa referoida koko nauhamateriaalin sisältö on kuitenkin omiaan korostamaan puheena olevaa seikkaa.

Nauhoitearkiston äänitteet ovat tunnetusti kansatieteellisesti painottuneita. On katsottu, että haastateltavat puhuvat vanhakantaisista murreista, kun keskustelu ohjataan koskemaan ikivanhoja asioita. Tammelan murrekirjassa haastattelija kysyy: »Muistatteko te vielä kaskenpolttoo?», »Onko sitä tuohesta ennen kattoo tehty?», »No oletteko te kuullu että olis puusta tehty katiska?» Näyttää käyneen myös niin, että joistakin aihealoista on tullut kyselijöille maneerit. Muuten ei voi ymmärtää sitä, että Kalle Koski (s. 84–86), jonka isä on ollut suutari ja joka itsekin on tehnyt suutarin töitä, pannaan puhumaan elonkorjuusta ja riihenpuinnista. Suutarintyöt eivät ilmeisesti ole kuulleet haastattelijan repertoaariin.

Onkohan tässä maassa mitään kansanelämän osasta tutkittu yhtä perusteellisesti kuin riihenpuintia! Tammelan murrekirjassa riihellä ollaan peräti 16 oppaan voimin. Eikö vähempikin joukko olisi riittänyt! Tuntuu kuin nauhoittajat olisivat pitäneet saman aiheen toistoa pienempänä pahana kuin sitä, että keskustelu olisi ulotettu koskemaan vaikkapa 20-, 30- ja 40-luvun elämänmenoa: koneellistumista, muuttuneita työtapoja, sodan aiheuttaman pulan vaikutuksia jne. Malliksi olisivat sopineet esimerkiksi museoviraston kyselyt, joissa jo aikoja sitten on jätetty tuohikulttuuri ja siir-

rytty lähempänä nykypäivää oleviin teemoihin. Jos noiden kyselyjen aiheet kuitenkin vaikuttavat liian moderneilta, vanhassakin olisi varmasti vielä ollut käymättömiä kohtia. Tosin Tammelassa (niin kuin usein muuallakin) murretta nauhoittamassa on ollut pelkästään miehiä, ja ymmärrän kyllä hyvin, että esimerkiksi kankaankudonnan eri vaiheet kankaan luomisesta ja niisien solmimisesta lähtien eivät ole voineet tulla puheenaiheina kyseeseen.

Se, että riihityöt ei ole ollut suosikkiaihe vain Tammelassa, käy selville Raimo Jusilan, Erja Nikusen ja Sirkka Rautojan toimittamasta Suomen murteiden taajuusnastosta. Kirjan tilastot perustuvat 16:een Suomen kielen näytteitä -sarjan vihkoon, johon kuhunkin on nauhoitearkiston äänitteistä litteroitu kaksi tuntia puhetta. (Tammela ei ole mukana.) Aineistossa on 11·129 eri sanaa. Niiden joukossa *riihi* on yleisyysjärjestyksessä 152:s. *Riihi* voittaa yleisyydessä mm. sellaiset substantiivit kuin *tie* ja *lapsi*, adjektiivit *kova* ja *nuori* sekä verbit *alkaa* ja *elää*. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Pauli Saukkosen, Marjatta Haiuksen, Antero Niemikorven ja Helena Sulkan Suomen kielen taajuusnastossa *riihi* ei esiinny lainkaan; se ei siis kuulu suomen yleiskielen 12 663 yleisimmän sanan joukkoon. – Ovatkohan nauhoittajat osanneet aavistaa, miten suuria vaikuttajia he itse asiassa ovat!

Vaikka samaa aihetta on käsitelty monenkin oppaan kanssa, silti vaikutelmaksi jää, että aiheeseen liittyvästä termistöstä on saatu nauhaan vain osa. Usein aiheessa vain käväistään. Tammelalainen Kalle Mäkilä (s. 95–97) ehtii 30 minuutissa puhua riihenpuinnin lisäksi tuohitöistä, pedoista, kaskepoltosta, elonkorjuusta, Hykkilän sepästä, sukunimistä, muurareista, kylätappeluisista ja metsänneidoista. Kussakin aiheessa viivytään siis keskimäärin kolme minuuttia. On kuin nauhoittaja vasta nauhoituksen aikana olisi kokeillut, mitkä ovat kertojan vahvat alat.

Nauhoitearkiston äänitteisiin perustuvia tekstejä on arvosteltu (viimeksi Laitinen 1992: 31–33 ja Jussila – Nikunen – Rautoja

1992: XII) yksipuolisuudesta, siitä, että ne ovat lähempänä monologista kuin dialogista puhetta ja että ne ovat keskittyneet muisteleviin, kansanperinnevoittoisiin aiheisiin. Varsinkin diskurssin tutkijat ovat kaivanneet tavallista arkikeskustelua, jossa puhelumppanien suhde olisi tasaveroinen. (Tuollaisen keskustelutilanteen järjestäminen ei vain taida olla kovin helppo tehtävä.) Tammelan murrekirjassa on yksi luku, jossa kaksi lapsuudesta lähtien toisensa tunnetuta miestä esiintyy yhtä aikaa. Varsinaisesta arkikeskustelusta tässäkin tuskin on kyse; onhan mukana vieras herra, joka johtaa puhetta:

No minkälaiset ne vanhan aijaan markkinat oli? Kai ne oli vähän samallaisia kun nykyäänkin.

KA: Kyyllä ne samallaista humpuukia niin ettei siinä mittää.

LA: Viinaa ryypättiim perkeleestiv vaaja ja ...

KA: Välillä roikkaa välillä pirtua mitä kullonkin sai ja olta.

LA: Sempa takia niisä juur käytii.

Niin se taisi olla.

KA: Juu.

LA: Kun oikee halkinaisestip puhutaa.

KA: Kylä sitä nuarena oj joka laija. (S. 47.)

Kuten näytteestä ilmenee, nauhoitearkiston nauhat sisältävät toki muutakin kuin tuohikulttuurua. Jos lukee Tammelan murrekirjasta vain murrenäytteet, välittyvä kuva on hyvinkin monipuolinen ja värikäs. Eletään kapinan aikoja, käväistään Amerikassa, puhutaan kuulenoista, muistellaan Ukko-Pekan vierailua Tammelassa ja tutustutaan tunnettuihin paikkakuntalaisiin kuten Saaren paroniin ja riiarinnaan, pappi Graanfelttiin ja Lotskoivioon, originelliin kulkiiaan. Nimenomaan Tammelaan ja tammelalaisiin liittyvät muistelukset ovat, aivan oikein, saaneet tilaa muiden kustannuksella. Kolmen parhaan kertojan jaksossa vain Otto Hakalan osuus on jokseenkin sovinnainen: on kaskiviljelyä, elonkorjuuta, heinäniittoa, riihitöitä, tuohestusta, puuastioiden valmistusta, sahdintekoa, kalastusta ja

teurastusta. Veera Kulmalan ja Kustaa Kuuselan jaksot ovat toisenlaisia. On kuin hyvän kertojan ominaisuuksiin kuuluisi kyky tarvittaessa irrottautua haastattelijan holhouksesta ja ottaa ohjat omiin käsiinsä:

Eikös semmostakin usko ollu että jos joku lintu lentää lähelle taloo, niin se tietää kuolemaa?

Oli kaim mutta puhutaas vielä siittäkin kum minun isänij ja äitiniv vanhemmat asuvat rihipirtisä siä Näkiäsä ennen. Ihmiset asu ennem paljor rihipirtisä. Että noin, oli semmonen suuri niinkur rihi ja, ja siälä oli sänkyt ja se siivottiin siv välillä ja, ja si, sitten siinä kylvöttij ja siinä puitiiv viljat, ja – –. (S. 250.)

Veera Kulmalalle ja Kustaa Kuuselalle on yhteistä, että kumpikin ottaa kantaa asioihin, ilmaisee oman suhtautumisensa niihin. Kannanotoissa on nähtävissä kypsää harkintaa. Haastattelijan provosoinnista huolimatta nykyistä elämänmenoa ei nähdä pelkästään kielteisenä vaan se on jossakin suhteessa jopa entistä parempaakin.

Muistan jonkun nauhoitustyössä 60-luvulla mukana olleen kertoneen, että jos haastateltava aikoi esittää sairaskertomuksensa, hänet oli keskeytettävä ja keskustelu oli johdatettava asiallisempiin uomiin. Ohjeita on myöhemmin ehkä väljennetty, tai tieto niistä on kokonaan väärä. Joka tapauksessa sekä Veera Kulmala että Kustaa Kuusela ovat saaneet kertoa omista sairauksistaan ja lääkäreissä käynneistään. Mielestäni nuo kuvaukset ovat kirjan parasta antia. Näin Kustaa:

Sis se kysy (nim. lääkäri hoitajalta) että »annoks sää sille ...» – noim puhuvat päärin (?) takana siinä – »annoks sää siller ruiskeita» ja ... »Ei se antanum mun tällätäs» sano neiti. »Vai ei» sano. Mutta »annas sillek konjakkia ny öikéiv vaan niim paljo vaan» sano »konjakkia ettei om mittääm määrää» sano (lääkäri) ja ... Mää kuulin sen si, kun se neiti, kun se neiti toi aina sillä mukilla sitä konjakkia. Ja minä sanon että »neiti tua pullon siihem pöylällem» minä sanon »kylä minä siittä saar ryyppättyä – ei tarttem mukiam minä ryyppääv vaikka suusta»

minä sanom »paljo parrei ollak kun on, vähä semmosesa ... kun kerran tohteri määräs». »Kuulitteks tee» se (hoitaja) sano. »Mikäs mun kuultesa oli» minä sanon »kun siinä takananim puhutte!» Ja see, paita oli sit (niin märkä) että täyty (vaihtaa) joka viilentoista minutim päästä ... taikka näin yhrenkin kans ku se oli niinku että velen kiärsi. Täyty muuttaa yhtmittaa. Ja si, se oli ... pääsiäisaatto tuli sij ja kaikki sano ettem minä pääsep pääsiäisaattona pojjes. Mutta sik kun Kuliini tuli siihej ja se löi mun selkäänij ja sano »jos olis ollu heikko sylän» sano »niim mennoo olis» sano »ollu». Mutta sano »se oli hyvä ettes antanu ämmäir ronkkia itees» sano vaikka, vaikkuttej juur käski! Ja sit se hoitaja oli vähä pahollaas siittä. (S. 287.)

*

Kirjan lopussa oleva katsaus Tammelan murteen äänne-, muoto- ja lauseopin piirteisiin sekä sanastoon on asiallinen ja selkeä. Minulla on sen suhteen esitettävänä vain joitakin vähäisiä huomautuksia ja lisäyksiä.

Jakson alussa kirjan toimittaja tarkastelee Tammelan murteen asemaa muiden hämäläismurteiden joukossa. Sivulla 356 hän toteaa: »Nimenomaan hämäläinen on *l* yleiskielen *d*:n paikalla, mutta *nälkä*-sanantavutusmuoto *neljän* viittaa jo selvästi Lounais-Suomesta päin tulleeseen vaikutukseen.» Lukija jää miettimään, kumpaa *neljän*-muodon piirrettä tekijä pitää lounaismurteisena: ensi tavun *ä*:n edustumista *e*:nä vai *lk*-yhtymän heikkoasteista vastinetta *lj*. Tekisi mieli olettaa, että *neljän*-muodon *e* on painovirhe, ellei sama kirjoitusasu esiintyisi toistamiseen. Sivulla 354 nimittäin todetaan, että hämäläisen sananparren »Heittää mutkaa kun hanhi nällään elessä» loppuosa kuuluu Tammelan murteessa »neljän elesä». Muualla kirjassa (kuusi esiintymää) murretta edustavan *nälkä*-sanantavussa on aina *ä*.

Yleiskielen *d*:n vastineita (s. 357) käsiteltäessä mainitaan, että *l* on *r*:ää yleisempi ja että kertojista toiset suosivat *l*:ää ja toiset *r*:ää. Edelleen huomautetaan, että *d* on jo

päässyt tunkeutumaan joidenkuiden puheeseen. Omien havaintojeni mukaan *d*:tä esiintyy kuitenkin vain Otto Hakalan puheessa (*tähden, vedenomistaja, suuden 'suuren'*). Hänellä on myös toisinaan *ts* odotuksenmukaisen *tt*:n tilalla (*metsämiäs, seitsemänkymmentä*).

Tammelan murteessa näyttää sananloppuinen *s* edustuvan toisinaan *h*:na: »kalansaalih loppu» (s. 302), »jopah lakkaat» (s. 323), »joh ne niiv viisaaks tullee» (s. 327). On kyllä tiedetty, että Pohjois-Satakunnan ja Iitin ryhmän lisäksi piirrettä tavataan siellä täällä muuallakin hämäläismurteiden aluetta. Rapolan Suomen kielen äännehistorian luennoissa mainitaan (s. 320) jopa yksittäisiä pitäjiä, mm. Urjala. Tammela ei kuitenkaan ole noiden pitäjien joukossa. Olisi toivonut, että Tammelan murrekirjassa olisi ollut muutama rivi tästä äännepiirteestä ja sen esiintymisedellytyksistä.

Tekijä mainitsee (s. 369), että Tammelassa relatiivilauseita muodostetaan pronomien *joka, kuka, mikä*, joskus *kun*-sanavalla. Niiden käyttöä valaisevat mm. virkkeet »Se oli talon oma poika *ketä* niitti mulle» ja »Se (hevonon) oj juur niinkun ihminen sen kans *ketä* sitä ruakkii ja *ketä* sill_ajjaa». Kuten nähdään, pronomina ei ole suinkaan *kuka* vaan *ketä*. *Ketä* 'kuka' on kansanomaisessa käytössä ainoastaan Tammelan – Loimaan ja Halikon – Karunan seuduilla; Helsingin slangissa ja nykynuorison puheessahan se on hyvin yleinen.

Tammelassa kuulee myös pronomina *kekä*. Sen esiintymisalue jatkuu Tammelasta pohjoiseen aina Ruovedelle asti ja edelleen Tampereelta Kokemäenjoen vartta länteen Porin suuntaan. Myös Oulun seudulla pronomina tavataan. Seuraava esimerkki on Veera Kulmalan puheesta: »Mutta *kekä* yksistääs vaaj jää vanha niin että ei tu yksin toimeen niin kylä siällä (vanhainkodissa) hoiletaan sitte» (s. 244). (*Ketä-* ja *kekä-*pronomineista ks. Vilppula 1989.)

Sanastoa koskevan luvun lopussa (s. 374) luetellaan sanoja, joilla on hyvin suppea, enintään vain Suur-Tammelan alueelle rajoittuva levikki. Tällaisia sanoja ovat kirjan toimittajan mukaan ainakin *hakka* 'haka',

kolva 'lima', *leipävys* 'taikinapala, josta tulee yksi leipä', *pentura* 'piennar', *perättiä* 'peräkkäin', *pyäli* 'pienehkö peltoaitaus' ja *sallo* 'leikattu pässi'. Uskallan olla joidenkin sanojen levikin suppeudesta tekijän kanssa eri mieltä. Sanan *leipäys* (*leippäys*) aluetta on nimenomaan lounaismurteiden pohjoisryhmä, Turun ylämaan länsipuoli ja Ala-Satakunta. Tammela alkaa olla sen esiintymisalueen itälaitaa, oikeastaan *leipäys-* ja *vahaus-*sanon rajavyöhykettä. *Vahauksen* aluetta on nimittäin lounaismurteiden itäryhmä, Someron seutu, Länsi-Uusimaa ja Etelä-Häme aina Kalvolaa myöten.

Piennarta tarkoittavasta *pentura*-sanasta on Tammelan ja sen ympäristöpitäjien lisäksi tietoja myös Hattulan – Sääksmäen – Kangasalan – Eräjärven suunnalta, samoin Nastolasta, Itistä, Jaalasta ja Lapinjärveltä. *Pyöli* tunnetaan appellatiivina Lounais-Hämeen lisäksi ainakin Perniössä ja Suomusjärvellä. Paikannimissähän se esiintyy laajemmaltikin.

Suurtammelalaisuuksien joukkoon on ehdottomasti lisättävä postpositio *kansana* 'kanssa' (»Se kävi Amerikkaakkij jo sit miähees *kansana* sit tää, se Heinom Miina», s. 252). Suomen murteiden sana-arkisto tuntee sen Tammelan lisäksi vain Humppilasta ja Lopelta. Tammelan murrekirjassa *kansana* esiintyy sanahakemiston mukaan 30 kertaa. Yleisyydestään huolimatta se ei kuitenkaan ole Tammelassa yksinomainen, vaan sen rinnalla ja sitä taajemmin esiintyy postpositio *kans*.

On olemassa ainakin yksi sana, joka näyttäisi olevan ahtaasti tammelalainen. Kustaa Kuusela kertoo omassa jaksossaan mm. joulunajan leikeistä (s. 343) ja mainitsee, mitenkä pirtin lattialle levitettyjen jouluolukien päällä nuorilla oli tapana mennä *kehtokeikkaa*. Murteiden sana-arkistossa leikeistä on kaksi tietoa, molemmat Tammelasta. Noissa tiedoissa leikin nimeksi ilmoitetaan *kehtakeikaro* ja *kehtokeikkara*. Leikin luonteeseen kuului, että kaksi leikkijää istui lattialla kasvotusten ja sylikkään ja käsistä kiinni pitäen keinui edestakaisin.

*

Tammelan murrekirja on vankkaa hämäläistä tekoa. Se on laajuudeltaan Kotiseudun murrekirjoja -sarjan suurimpia, yli 400-sivuinen. Vain Someron murrekirja vetää sille vertoja tässä suhteessa. Kirjan toimittaja on paneutunut tehtäväänsä perinpohjaisesti. Hän on halunnut ottaa mukaan kaikki kertojat ja esittää joko litteroituna tai referoituna kaiken sen, mitä he ovat nauhoihin puhuneet. Kirjan referaattiosuoksien tarpeellisuuden voi kyseenalaistaa, mutta kirjan vaatimaa suurta työmäärää ei voi. Onhan tekijä joutunut litteroimaan osaksi tarkkaan, osaksi kursorisesti yli 50-tuntisen ääniteaineiston. Oman vaivannäkönsä on vaatinut myös runsas valokuvamateriaali, joka erinomaisesti täydentää tekstiä.

Parasta palautetta, jota Tammelan murrekirjan toimittaja on työstään saanut, on varmasti se, että kirja myytiin loppuun muutamassa kuukaudessa. On ikävää, että uutta painosta on jouduttu odottamaan jo neljä vuotta. Tammelan kokoisessa vauraassa pitäjässä, johon Forssakin oikeastaan kuuluu, ostajia luulisi kyllä riittävän. Ikävää on myös se, että Virittäjä julkaisee arvioinnin kirjasta vasta nyt. Viivyttely saattaa kuitenkin olla harkittua. Kuten eräästä toisesta tässä lehdessä olevasta kirjoituksesta käy ilmi, Tammelan murrekirjan tekijää on syytä onnitella paitsi neljä vuotta sitten ilmestyneestä kirjasta myös ajankohtaisemmasta syystä. Minäkin haluan liittyä onnitelijoiden joukkoon.

MATTI VILPPULA

LÄHTEET

- JUSSILA, RAIMO – NIKUNEN, ERJA – RAUTOJA, SIRKKA 1992: Suomen murteiden taajuussanasto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. VAPK-kustannus, Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1992: Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesesiiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 569. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki.
- SAUKKONEN, PAULI – HAIPUS, MARJATTA – NIEMIKORPI, ANTERO – SULKALA, HELENA 1979: Suomen kielen taajuussanasto. WSOY, Porvoo.
- VILPPULA, MATTI 1989: »Ketä se oli kun pölli mun kirjan». – Kielikello 3 s. 12–15.
- VIRTARANTA, PERTTI 1983: Viljakkalan murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 401. Helsinki.
- KALEVI WIIK *Liivin katko*. English Summary: *Stød in Livonian*. Turun yliopisto. Fonetikka. Turku 1989. 118 s. ISBN 951-880-313-7.
- Kalevi Wiikin tieteellisen kiinnostuksen kohteisiin kuuluu myös liivin kieli ja yksi sen tunnusomaisimmista piirteistä, nimittäin katko. Tämän termin kansainvälisempiä vastineita ovat tanskan *stød*, saksan *Stoß* ja englannin *glottal stop*. Tanskankielisen termin käyttöä liivinkin ilmiöstä voidaan perustella paitsi sillä, että tanskassakin tunnetaan vastaavanlainen äännepiirre, myös sillä, että liivin katkon löysi tanskalainen Vilhelm Thomsen haastateltuaan erästä liiviläistä merimiestä muutaman tunnin ajan Kööpenhaminan satamassa. Hänen pika-havaintonsa ovat jääneet pysyvästi tieteen historiaan. Thomsenia auttoi tietysti havaintojen teossa ratkaisevasti se, että hän saattoi oitis tunnistaa yhden äidinkiensä äännepiirteiden toisessa kielessä. Liivi oli sitä paitsi hänelle melko tuttua, kun hän oli juuri joutunut kirjallisuuden välityksellä siihen perehtymään valmistellessaan sittemmin hyvin kuuluisaksi tullutta väitöskirjaansa *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisklettiske) Sprog* (1890). Lisäksi tanskan